

Những “báu vật sống” của văn hóa đồng bằng

Với lịch sử hơn 300 năm hình thành và phát triển, đất và người miền châu thổ Cửu Long ghi dấu ấn trên bản đồ văn hóa nước ta bằng bản sắc riêng. Tuy nhiên, dưới tác động của thời gian và nhịp sống hiện đại, nhiều loại hình nghệ thuật đặc trưng của văn hóa đồng bằng đang đứng trước nguy cơ mai một.

Tuy nhiên, ĐBSCL vẫn có không ít nghệ nhân đang nỗ lực "gìn vàng giữ ngọc", nhằm bảo tồn những giá trị văn hóa truyền thống. Họ chính là những "báu vật sống" của đất chín rồng...

Bài 1: Người giữ dáng lụa Tân Châu

*"Bên nàng mặc Lãnh Mỹ A
Đưa đò sang chợ, trông xa hóa gần"*

Lão nghệ nhân Nguyễn Văn Long, thường gọi Tám Lãng, vừa nâng niu xấp lụa đen huyền trên tay, đọc cho tôi nghe mấy câu ca dao về một thời hoàng kim của làng lụa Tân Châu. Làng nghề giờ chỉ còn mình ông đeo nghề bám nghiệp với tâm niệm "Một đời mang nghiệp tầm tang, giờ bỏ sao đành..." và với hy vọng Lãnh Mỹ A sẽ lại "sống" những tháng ngày huy hoàng.

Lãnh Mỹ A một thuở hoàng kim

Làng lụa Tân Châu xưa gồm các phường Long Châu, Long Hưng và Long Thạnh, thị xã Tân Châu, tỉnh An Giang ngày nay, nằm ven đầu nguồn sông Tiền. Năm nay đã 86 tuổi, nghệ nhân Tám Lãng được xem là người cổ cựu của vùng đất này nhưng cũng không biết chính xác làng nghề có từ bao giờ. Ông chỉ nhớ khi lớn lên ông đã thấy bà, mẹ và các chị quay tơ dệt lụa, còn cha ông nhuộm lụa bằng trái mặc nưa. Hình ảnh các cô gái mặc bộ đồ bà ba bằng Lãnh Mỹ A đen huyền trong nắng ban mai đến giờ vẫn là ấn tượng khó phai trong tâm trí ông. Ông Tám Lãng cho biết, khoảng giữa thế kỷ XX, làng lụa Tân Châu được sánh ngang với 3 làng lụa nổi tiếng khác là Hà Đông (Hà Nội), Hội An (Quảng Nam) và Bảo Lộc (Lâm Đồng).

Thợ nhuộm Lãnh Mỹ A.

Lụa Tân Châu nổi tiếng với tên gọi Lãnh Mỹ A được dệt bằng sợi tơ xuyên, chỉ có duy nhất màu đen huyền, không bao giờ phai màu, dù khi lụa đã rách. Những xấp lụa bóng loáng, dày dặn nhưng mặc mềm rũ, mát lạnh, không co giãn, từng là ước mơ của bao phụ nữ thời bấy giờ. Nhắc đến Lãnh Mỹ A phải nói đến kỹ thuật nhuộm màu rất đặc biệt bằng trái mặc nưa. Ông Tám Lãng dẫn tôi ra bãi đất trồng hàng chục công phía sau nhà, nơi có những thợ nhuộm và những dãy lụa trắng. Lãnh Mỹ A khi dệt ra có màu trắng của tơ, được nhúng vào dung dịch pha từ trái mặc nưa giã nát với nước sạch. Dung dịch mù trái mặc nưa màu trắng đục nhưng khi nhúng lụa vào lại cho ra màu đen huyền! Để có một tấm Lãnh Mỹ A, các thợ nhuộm phải mất hơn một tháng trời chỉ với công việc: nhúng lụa vào nước trái mặc nưa, vắt rồi đem phơi khô, sau đó lại tiếp tục...

Cầm xấp lụa trên tay, ông Tám Lãng kể rằng hồi trước, do khung dệt còn thô sơ nên Lãnh Mỹ A chỉ có khổ 4 tấc, gọi là Cầm Tự, người may đồ phải nối, ráp nhiều đường may nên không đẹp lắm. Sau nhiều lần cải tiến, gần 40 năm qua, Lãnh Mỹ A đã có khổ 9 tấc. Trong tâm trí của lão nghệ nhân đầy tâm huyết với nghề, làng lụa Tân Châu thời hưng thịnh, khoảng những năm 1930-1970, hầu hết người dân Tân Châu ở đoạn từ trung tâm thị xã Tân Châu đến Vĩnh Đồn ngày nay đều sống bằng nghề ươm tơ dệt lụa. Đi đâu người ta cũng thấy những vườn dâu xanh mát mắt, những gốc mặc nưa đầy trái và làng xóm suốt ngày rộn ràng tiếng lách cách của thoi đưa, nện hàng, dệt lụa. Sân nhà ai cũng đầy những dãy lụa đen huyền lấp lánh dưới ánh ban mai. Lãnh Mỹ A không chỉ được người tiêu dùng trong nước ưa chuộng mà còn xuất khẩu qua Campuchia, Pháp và một số nước châu Á.

Năm 1987, làng lụa Tân Châu có hẳn một công ty tơ lụa hoành tráng nhưng chỉ chưa tròn 2 năm sau đã giải thể do sức cạnh tranh của các loại vải sợi tổng hợp, thị trường tiêu thụ giảm dần. Làng lụa Tân Châu cũng tiêu điều từ đó. Người thì bỏ nghề, người chuyên

sang dệt vải bằng sợi ni lông, gấm... nhưng ông Tám Lãng vẫn bị sắc đen huyền của Lãnh Mỹ A lôi cuốn...

Giữ lụa, giữ nghề

Gia đình nghệ nhân Tám Lãng đã có 3 đời theo nghiệp ươm tơ, dệt lụa nhưng riêng ông thưở thanh niên sống bằng nghề mua trái mặc nưa từ Campuchia về bán lại cho các cơ sở dệt lụa, thợ nhuộm. Khoảng thập niên 90 của thế kỷ XX, nhìn cảnh làng lụa thừa người dệt, nguy cơ mai một, ông Tám Lãng bàn với các con thu mua máy dệt, con tơ của bà con trong làng về mở xưởng dệt Lãnh Mỹ A.

Lão nghệ nhân Tám Lãng bên con tơ, máy suốt - những vật dụng theo ông gìn trọn một đời.

Ông Tám Lãng còn nhớ như in cuộc hội ngộ của ông với một người phụ nữ người Pháp tên Rose, là nhà thiết kế thời trang và kinh doanh vải vóc ở Paris. Bà Rose đã đi qua nhiều nơi có kỹ thuật ươm tơ dệt vải phát triển như Thái Lan, Đài Loan... cùng nhiều địa phương ở Việt Nam và bà bị Lãnh Mỹ A "chinh phục". Bà đã đặt mua Lãnh Mỹ A với số lượng lớn. Duy có điều bà thắc mắc là tại sao Lãnh Mỹ A chỉ có màu đen huyền? Thắc mắc của bà Rose trở thành nỗi trăn trở của cha con ông Tám Lãng. Sau nhiều đêm trăn trở, anh Nguyễn Hữu Trí, con trai út ông Tám Lãng đến các làng nghề dệt thổ cẩm của đồng bào các dân tộc vùng ĐBSCL, Tây Nguyên và sang tận Campuchia để tìm học bí quyết nhuộm màu. Sau nhiều lần thất bại bởi các chất liệu nhuộm bằng lá, rễ, trái, vỏ cây rừng tạo nên sắc màu thổ cẩm rực rỡ nhưng Lãnh Mỹ A lại không chịu bám thuốc. Màu sau đó bị phai, mất độ sáng bóng hoặc thậm chí khiến vải co quắp. Thử nghiệm ở nhiều môi trường, nhiệt độ, cách pha chế khác nhau, cuối cùng cha con ông Tám Lãng đã đạt thành ước mơ tìm màu cho Lãnh Mỹ A. Những dãy Lãnh Mỹ A màu hồ phách, cánh sen, đất, chàm, xám tro... ra đời trong sự ngạc nhiên của cả những người mấy đời theo nghiệp lụa ở Tân Châu.

"Tôi không thể nào quên cái ngày những dây lụa mình dệt ra được trình diễn trên sàn diễn thời trang thế giới" - ông Tám Lãng xúc động. Đó là năm 2004, khi nhà thiết kế Võ Việt Chung chọn Lãnh Mỹ A làm chất liệu cho bộ sưu tập "Mơ về châu Á" trình diễn tại Tuần lễ thời trang quốc tế tại Kuala Lumpur, Malaysia. Một năm sau, Võ Việt Chung lại dùng lụa Tân Châu để thực hiện bộ sưu tập "Sự hồi sinh" trong Tuần lễ thời trang châu Âu tại Đức và tạo được tiếng vang trong làng thời trang thế giới. Võ Việt Chung vang danh cũng đồng nghĩa với Lãnh Mỹ A được ghi nhận như một chất liệu thời trang tâm cỡ.

Tự hào, vui sướng rồi ông Tám Lãng lại nói với tôi bằng vẻ buồn buồn: "VẬY mà, thời hoàng kim sống lại chút rồi cũng qua. Bây giờ người ta dệt tơ ni lông, Lãnh Mỹ A ngày càng hiếm hoi". Sở dĩ ông Tám Lãng giữ được nghề là vì ông có khách hàng cố định ở nước ngoài, mỗi năm ông dệt xuất khẩu khoảng 2.000 mét Lãnh Mỹ A. Làng lụa Tân Châu được UBND tỉnh An Giang công nhận làng nghề năm 2006 nhưng đến giờ, chỉ còn một số ít hộ dệt gấm, vải bằng tơ ni lông. Nghề se tơ gia công, nuôi tằm ươm tơ giờ đã không còn. Những vạt dâu xanh mướt, những kén tơ vàng ươm giờ chỉ còn là hoài niệm và là nỗi niềm của những nghệ nhân tâm huyết như ông Tám Lãng.

* * *

Một ngày ở làng lụa Tân Châu, nghe chuyện xưa chuyện nay tôi mới cảm khái cái nghĩa tình của ông Tám Lãng dành cho dáng lụa quê mình. Câu nói ngùi ngùi của ông khiến tôi nhớ mãi: "Đời con cháu tôi không biết thế nào, chứ đời tôi là đến chết cũng dệt Lãnh Mỹ A. Nó gắn bó với tôi cả một đời người còn gì". Nói rồi, ông Tám Lãng lấy tay vuốt nhẹ xấp Lãnh Mỹ A...

Bài, ảnh: ĐẶNG HUỲNH

Bài 2: Nỗi lòng người nói thơ Bạc Liêu